

*І.Ф. Кучерявенко  
(м. Ізмаїл)*

## ДУХОВНИЙ ЦЕНТР СТАРООБРЯДНИЦТВА НА ПІВДНІ УКРАЇНИ

Близько двох століть велася в Росії боротьба проти старообрядців. Їх вилловлювали і знищували у глухій тайзі, де вони ховалися від переслідувань. Практично кожний цар видавав накази про боротьбу „з цим злом”. З приходом радянської влади ставлення до старообрядців не змінилося. Руйнувалися церкви, знищувалися безцінні ікони, написані Рубльовим, Греком, Діонісієм, репресувалися священики. Але, як не дивно, старообрядництво живе й досі, перенісши 350 років переслідувань.

Ховаючись від репресій з боку держави та Синоду, старовіри оселялися, звичайно, в найбільш безлюдних місцях. Одним із них став південь України – Подунав’я. Перша хвиля заселення цієї території припадає на період панування тут Османської імперії. Поява руських втікачів у межах турецького Подунав’я в останній чверті XVII ст. була невинуватою. Ніяких утисків віри з боку турецької влади не було, і це сприяло розвитку старообрядництва у регіоні. Османська імперія намагалася швидше освоїти й заселити безлюдні бессарабські землі, переслідуючи свої політичні та економічні інтереси.

А тому на початку XVIII ст. продовжувалося переселення старообрядців з Росії в Подунав’я. Гарний клімат, родючі ґрунти сприяли створенню належного рівня життя, збагаченню працелюбних борців за віру. З’являються й перші храми, будівництву яких турецька влада не перешкоджала. У 1841 р. в Бессарабії було вже 27 молитовних будівель старообрядців<sup>1</sup>. Вони були зведені у Вилковому, Ізмаїлі, Рені, Кілії, Білгороді-Дністровському, в селах Приморське, Мирне, Муравлівці, Старій та Новій Некрасівці.

В Ізмаїлі існували 3 старообрядницькі церкви. У 1831 р. була побудована церква на честь Різдва Христового – найстаріша з них, і саме вона була спочатку місцем загальної молитви всіх старовірів. В 1838 р. почала діяти церква на честь Покрова Пресвятої Богородиці й пізніше – храм Миколи Чудотворця. У місті Вилкове старообрядці збудували 2 церкви: Святого Миколи Чудотворця та Різдва Пресвятої Богородиці. Останній Величний храм зберігся і діє до наших часів. Він має 6 куполів та дзвіницю висотою 32 м. Навіть у такому невеличкому селі, як Коса (нині Болградського р-ну) була своя церква. “В Ялпугской Косе

жительствует около 50 старообрядческих семейств, которые поселились тут в 1840 г. На 1894 год у них есть молитвенный дом с пятью колоколами, в котором по праздникам и воскресным дням служит уставщик. Духовные требы и таинства совершает поп села Новая Некрасовка, к приходу которого приписана Ялпугская Коса”<sup>2</sup>.

Але головними центрами духовної й просвітницької діяльності старообрядництва регіону були монастирі останніх у Бессарабії налічувалося 8 (3 міських і 5 сільських)<sup>3</sup>. Така велика їх кількість на відносно невеликій території дає підстави стверджувати, що в XVIII – на початку XIX ст. на нижньому Дунаї був сформований великий духовний центр старообрядництва, потужним джерелом духовного життя в якому були саме монастирі. Звідси йшло керівництво церквою, розсилалися священники на парафії, складалися послання до християн, писалися твори на захист старообрядництва, виховувалися захисники давньоправославної віри.

За стародавньою християнською традицією, тільки монастирі постачали кандидатів на вищі ієрархічні посади у церкві, тією чи іншою мірою визначаючи обличчя та напрями відповідної політики. Старообрядницькі монастирі України формували не лише релігійну, а й громадську думку, поширюючи ті чи інші духовні цінності, оцінки та версії історичних подій. За відсутності інших джерел інформації ці можливості останніх робили їх впливовою силою, з якою доводилось рахуватися як церковним, так і світським діячам. Тому старообрядницькі монастирі були під пильною увагою та наглядом держави й Синоду, які мали на меті ослаблення, або приєднання їх до традиційного православ'я.

Особливо відзначилися своєю антимонастирською політикою імператори Петро I, Катерина II і Микола I. Зокрема про це свідчать факти, що їх приводить сучасний дослідник старообрядництва С.В. Таранець: у 1845, 1847, 1850 рр. виходять укази імператора Миколи I про перетворення старообрядницького Пустинно-Микільського монастиря (м. Чорнобиль) в єдиновірський<sup>4</sup>.

Однак при цьому старообрядницькі монастирі на півдні України такого тиску не відчували, тому що були під владою іншої держави й діяли самостійно. До групи останніх, що твердо відстоювали свої позиції у Бессарабії, входили: Петропавлівський чоловічий монастир (м. Вилкове), Святоархангельський чоловічий монастир (поблизу с. Нова Некрасівка), жіночий монастир (с. Муравлівка) та 2 жіночих скити поблизу м. Ізмаїл. Що собою вони являли, можна дізнатися з опису одного з них – Святоархангельського, що наводиться в “Кишинівських єпархіальних відомостях”: “Один мужской монастырь расположен недалеко от Измаила, в селе Кугурлуй, или Новая Некрасовка, отчего в просторечии он

---

---

именуется Кугурлуйским. Он посвящен имени Архангела Михаила, имеет 2 храма – теплый и холодный, корпус для иночествующих и более 15 десятин пахотной земли. Штат монахов строго не регламентируется. В 1894 г в мужском монастыре насчитывалось до 40 монахов”<sup>5</sup>.

У с. Нова Некрасівка досі є живі свідки, що пам’ятають, яким був зовнішній вигляд монастиря й устрій життя останнього. Знаходився він за селом у чудовому тихому куточку, біля озера Ялпуг. Зараз на його території розміщено зернові склади кооперативу “Новонекрасівський”. Монастир мав потужне господарство: город, пасіку, сад, виноградник. Працювали маслоробня і винокурня, численні комори були заповнені харчовими припасами. Землю зрошували водою з озера за допомогою спеціального механізму – дулапу, що приводився у дію кінями. Селяни дивували високі врожаї монахів: фрукти, овочі, зерно в них були у великій кількості в будь-який, навіть неврожайний рік. Дуже гарним та доглянутим було подвір’я монастиря: гарні дерев’яні палісадники, доріжки, викладені з цегли, й на подив усім велика кількість квітів з ранньої весни до зими. Всюди відчувався порядок і лад. Обидві монастирські церкви вражали великою кількістю коштовних ікон, писаних на золоті, дорожчим церковним починням та ризами священників. Але головним багатством було велике зібрання старовинних рукописів, стародруків, книг.

Про те, яким було життя у монастирях, збереглися свідчення місцевих жителів.

Наскільки суворим було життя в них, можна дізнатися завдяки мешканцю с. Стара Некрасівка Нікуліна А.І., 1912 р. народження: „Батьки віддали мене в монастир, щоб я навчився грамоті. Устав в монастирі був досить суворий, підйом був о 3 годині ранку, я до таких порядків не звик і в перший день проспав і не пішов до церкви разом з іншими і прийшов у „трапезну” обідати. Мене ніхто не бранив. Я думав, що ніхто не помітив, що я проспав. Почали давати обід, але мені дали тільки стакан з водою і шматок хліба. І, таким чином, я зрозумів, що мене привчають до монастирського уставу”<sup>6</sup>.

Розповідає жителька с. Нова Некрасівка Лапшина Г.Ф., 1911 р. народження про храмове свято: „В день Архангела Михайла 21 ноября в монастыре – храмовый праздник. В этот день в монастырь съезжалось много гостей: из Румынии, Винницы, Молдовы, из окрестных сел. Праздник начинался большой молебной службой – литургией, а заканчивался обильным обедом, на который приглашали всех присутствующих”<sup>7</sup>.

Пам’ятають старі люди с. Нова Некрасівка Одеської області, як було зруйновано Свято-Архангельський монастир. Під час руйнування його

у 1946 р. було спалено сотні ікон та книг старого письма. За свідченням старих людей, усі, хто брав участь у розгромі монастиря й знищенні останніх, загинули страшною смертю, жодного з них немає в живих, хоча всі вони були молодими <sup>8</sup>.

До сьогоднішніх часів ще збереглися книги та ікони, які були врятовані з монастиря. Частина їх жителі села передали до Святовведенської церкви, частину – зберегли, переховуючи у своїх будинках.

У кінці 2004 р. в с. Нова Некрасівка, на горищі одного із старих будинків, що колись належав померлому дяку Святовведенської церкви, його онуки знайшли справжній скарб: великий дерев'яний ящик із стародруками, серед яких були і рукописи. Книги вражають високим рівнем графічного мистецтва, мають чудові орнаментальні заставки. Всі вони у шкіряних палітурках з мідними застібками. Більшість з них була надрукована в Москві у період царювання Олексія Михайловича при патріархові Іосифі ще до розколу.

Книги, знайдені у будинку дяка, були в основному службового призначення:

№	Назва книги	Місце видання	Рік видання	Ким виданий
1	Часовник	Москва	1640 год	при князе Михайле Федоровиче
2	Святое Евангелие	Санкт-Петербург	1908 год	Синодальная типография
3	Октай рукопись	Москва	1647 год	Вилковский уставщик Михаил Михайлович
4	Часослов	Москва	1651 год	-
5	Шестоднев	Москва	1653 год	при патриархе Иосифе
6	Минея (декабрь, январь, февраль)	Москва	1661 год	-
7	Праздничные Минея	Москва	1648 год	при Свято-Троицко-Введенской церкви
8	Псалтырь	-	-	-
9	Псалтырь	Москва	1660 год	-

Розуміючи, що старообрядницькі православні монастирі, обстоюючи православ'я в краї, діють у складних умовах іноземного панування, Синод прагнув зміцнити останній як опорні пункти православ'я (хоча б

---

старого). На 40–70-ті рр. XIX ст., згідно з архівними документами, припадає їй збільшення уваги до розбудови монастирського господарства: з'являються нові церкви, дзвіниці, келії, господарські приміщення тощо.

Порівнюючи звіти, описи монастирів Кишинівської єпархії 1839 та 1876 рр., не важко помітити якісні зміни на краще в останніх. З рапорту настоятеля одного з них – Петропавлівського чоловічого монастиря за 1876 р. видно, що це – активно діючий, матеріально міцний, добре відбудований заклад із десятками господарських будівель. У релігійно-церковному відношенні він мав солідну вагу серед віруючих, і богослужіння в ньому, на відміну від багатьох церков, відбувалися щоденно. За соціальним станом більшість ченців була із священно- чи церковнослужительських родин, решта – із селян, міщан, відставних солдатів. Водночас ряд старообрядницьких монастирів на Україні, продовжуючи давні традиції національного чернецтва, забезпечував діяльність освітніх закладів, лікарень, притулків для сиріт, вдів, знедолених тощо, працюючи не лише на користь старої віри, а й на суспільство. Одним з відомих у той час навчальних закладів, яка діяла при Куренівському Миколаївському чоловічому монастирі, була школа. При жіночому монастирі Успіння Богородиці у Вінниці була лікарня та притулок для сиріт<sup>9</sup>.

Важливою характерною рисою старообрядницьких монастирів як опорних пунктів православ'я є, на нашу думку, їх бібліотеки – матеріалізовані показники інтелектуальних і релігійно-апологетичних можливостей чернецтва. Монастирські бібліотеки впродовж багатьох десятиліть залишалися найдавнішими, найбагатшими книгосховищами.

Зібрання бібліотек Петропавлівського та Святоархангельського монастирів налічували сотні й тисячі томів книг, рукописів, стародруків, грамот багатьма мовами, які служили джерелом не лише релігійного, а і наукового, культурного, освітнього розвитку в Україні. Тематика книг, які зберігалися у монастирських бібліотеках, свідчить, що освічені ченці та духівництво користувалися літературою не тільки, так би мовити, вузькопрофесійного характеру – службниками, требниками, акафістами й т. п. Чималу частину монастирських бібліотечних фондів становили книги з філософії, історії, мовознавства, медицини, а також твори католицьких, протестантських авторів, які використовувалися для релігійної полеміки. Монастирські бібліотеки дають змогу реконструювати духовне, зокрема релігійно-церковне життя, культурні інтереси старообрядців у певні періоди національної історії.

Аналіз матеріалів дає підстави твердити, що старообрядницьке чернецтво займало в своїй масі проімперські позиції, підтримуючи політику царського уряду.

У Бессарабії було сконцентровано кілька старообрядницьких

монастирів і скитів, які сприяли створенню центру давньоправославно-го благочестя в краї ще на початку XVIII ст.

З вищесказаного можна зробити висновок, що у міру того, з якою силою відбувався тиск державної влади на бессарабських старообрядців, з такою ж настирливістю вони відвойовували право своїх переконань у вірі. З року в рік посилювалася впевненість старообрядців, які відвідували монастирі або скити, у тому, що Подунав'я стає істинним місцем збереження давнього благочестя й, завдяки збереженню життєдіяльності останніх, перетворюється на центр давньоправославної віри всього південного регіону України.

Авторитет подунавських монастирів значно зріс, коли з боку місцевої й центральної влади на них почалися гоніння. Тиск відбувався з боку Кишинівської духовної консисторії, київського генерал-губернатора, Святого Синоду та імператорів Миколи I (Высочайшее повеление 1842 г.) й Олександра II (Высочайшее повеление 1867 г.)<sup>10</sup>. Однак монастирі збереглися. Прибічники старовини бачили в них надійний оплот збереження старої віри. Слава про Подунав'я розповсюдилася у Заволжя. Багато переслідуваних пануючою церквою і владою скитальців знаходили тут притулок, постійно збільшуючи чисельність монахів.

---

<sup>1</sup> Відділ Державного архіву Одеської області в м. Ізмаїлі / ДАЙ. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 122.

<sup>2</sup> Відділ ДАОО в м. Ізмаїлі. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 145.

<sup>3</sup> Філіал Державного архіву Одеської області в місті Ізмаїлі. – Ф. 110. – Оп. 16. – Спр. 20.

<sup>4</sup> *Таранец С.* История русского старообрядческого центра в Украине. – К., 1998.

<sup>5</sup> Відділ ДАОО в м. Ізмаїлі. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 145.

<sup>6</sup> Спомини жителя с. Ст. Некрасівка, Ізмаїльського району Одеської області Нікуліна А.І. 20 серпня 1998 р.

<sup>7</sup> Спомини жителя с. Н. Некрасівка, Ізмаїльського району Одеської області Лапшиної Г.Ф. 12 січня 1997 р.

<sup>8</sup> Спомини жителя с. Ст. Некрасівка, Ізмаїльського району Одеської області Архипова А.С. та Ремізової Г.С. 2 серпня 2000 р.

<sup>9</sup> Відділ ДАОО в м. Ізмаїлі. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 145.

<sup>10</sup> Там само. – Ф. 20. – Оп. 18. – Спр. 71–74.